

SPECIFIC FEATURES OF THE EUROPEAN COLONIAL SYSTEM IN SOUTHEAST ASIA IN THE 19TH-20TH CENTURIES

Qaxramon Sobirjonov

1st-year Master's Student, Faculty of History National University of Uzbekistan
(NUUz)

Abstract

This thesis examines the specific features and administrative methods of the European colonial system established in Southeast Asia during the 19th and 20th centuries. The structural transformation of traditional economies into monoculture, the institutionalization of forced labor via the coolie system, and strategic migration policies are analyzed as defining characteristics of the era. Furthermore, it highlights the territorial partition strategies driven by the geopolitical rivalries of Western empires and the preservation of buffer zones like Siam.

Keywords

Colonial system, Southeast Asia, 19th-20th centuries, intensive exploitation, monoculture, coolie system, demographic shift, buffer zone.

XIX-XX ASRLARDA JANUBIY-SHARQIY OSIYODA YEVROPA MUSTAMLAKACHILIK TIZIMINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi XIX–XX asrlarda Janubiy-Sharqiy Osiyoda shakllangan Yevropa mustamlakachilik tizimining o'ziga xos xususiyatlari va boshqaruv usullari tadqiq etilgan. Davrning o'ziga xos jihatlari sifatida an'anaviy iqtisodiyotning monomadaniyatga o'zgartirilishi, kuli tizimi orqali majburiy mehnatning joriy etilishi hamda tizimli migratsiya siyosati tahlil qilingan. Shuningdek, g'arb imperiyalarining geosiyosiy manfaatlari to'qnashuvida hududlarni taqsimlash va Siam kabi bufer zonalarni saqlab qolish strategiyalari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Mustamlaka tizimi, Janubiy-Sharqiy Osiyo, XIX–XX asrlar,

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

intensiv ekspluatatsiya, monomadaniyat, kuli tizimi, demografik siljish, bufer zona.

Аннотация: В данных тезисах исследуются специфические особенности и методы управления европейской колониальной системы, сформировавшейся в Юго-Восточной Азии в XIX–XX веках. В качестве ключевых аспектной эпохи анализируются трансформации традиционной экономики в монокультурную, внедрение принудительного труда через систему кули, а также политика системной миграции. Также раскрываются стратегии раздела территорий в условиях столкновения геополитических интересов западных империй и сохранение буферных зон, таких как Сиам.

Ключевые слова: Колониальная система, Юго-Восточная Азия, XIX–XX века, интенсивная эксплуатация, монокультура, система кули, демографический сдвиг, буферная зона.

XIX asrning boshlaridan boshlab G‘arbiy Yevropada sanoat to‘ntarishining yakunlanishi va sanoat kapitalizmining vujudga kelishi Yevropa davlatlarining Janubiy-Sharqiy Osiyo mintaqasiga nisbatan yuritayotgan an’anaviy mustamlakachilik siyosatini tubdan o‘zgartirdi. Agar XVI–XVIII asrlarda Ost-Indiya kompaniyalari orqali yuritilgan siyosat asosan savdo monopoliyasini o‘rnatish, ziravorlar va qimmatbaho tovarlarni tashib ketish bilan cheklangan bo‘lsa, XIX–XX asrlarda bu tizim hududlarni to‘liq siyosiy bo‘ysundirish, ularni xomashyo manbaiga aylantirish va intensiv iqtisodiy ekspluatatsiya qilish mexanizmiga aylandi.

Bu davrda mintaqadagi mustamlakachilik tizimining eng asosiy va o‘ziga xos xususiyatlaridan biri — an’anaviy qishloq xo‘jaligining global bozor ehtiyojlariga moslashtirilgan monomadaniyat (faqat bir turdagi eksport ekinlarini ekish) tizimiga o‘tkazilishi bo‘ldi¹. Buning eng yorqin misolini Niderlandiya Ost-Indiyasi (hozirgi

¹ Tarling N. The Cambridge History of Southeast Asia: Volume 2, The Nineteenth and Twentieth Centuries. – Cambridge: Cambridge University Press, 1992. – P. 45

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Indoneziya) hududida ko'rish mumkin. 1830-yilda Niderlandiya qiroli Vilgelm I tomonidan tayinlangan general-gubernator Yoxannes van den Bosx (Johannes van den Bosch) Yava orolida "Kulturtizim" (Cultierstelsel — Madaniyat tizimi yoki Majburiy ekin ekish tizimi) deb nomlangan tizimni joriy etdi.

Ushbu tizimga ko'ra, mahalliy dehqonlar o'z yerlarining beshdan bir qismida (20%) yoki yiliga 66 kun davomida o'zlarining an'anaviy ekini bo'lgan guruch o'rniga Gollandiya hukumati uchun yuqori daromad keltiruvchi kofe, shakarqamish, indigo (binafsharang bo'yoq) va tamaki yetishtirishga majbur qilindi. Van den Bosx joriy etgan bu tizim Niderlandiya davlat g'aznasini inqirozdan qutqardi; chunki 1831–1877-yillar oralig'ida "Kulturtizim" hisobidan Niderlandiya budjetiga 832 million gulden miqdorida sof foyda (batig saldo) kelib tushdi va bu mablag'lar mamlakatda temir yo'llar qurish hamda g'arb infratuzilmasini rivojlantirishga sarflandi. Biroq, bu siyosat mahalliy aholi uchun fojeali oqibatlarni keltirib chiqardi².

1843-yilda Cheribon (Cirebon) okrugida va 1848–1850-yillarda Demak provinsiyasida guruch yetishtirish keskin kamayib ketishi oqibatida dahshatli ocharchilik yuz berdi va 300 000 dan ortiq yavaliklar halok bo'ldi.

Ushbu shafqatsiz tizim Yevropaning o'zida ham e'tirozlarga sabab bo'ldi; xususan, niderlandiyalik sobiq amaldor Eduard Dauves Dekker (Eduard Douwes Dekker) 1860-yilda "Multatuli" taxallusi ostida "Maks Xavelaar" (Max Havelaar) romanini nashr ettirib, unda mustamlaka ma'muriyatining kirdikorlarini fosh qildi. Natijada, Niderlandiya parlamenti 1870-yilda "Agrar qonun"ni (Agrarische Wet) qabul qilib, majburiy ekin ekish tizimini bekor qildi va Indoneziya eshiklarini xususiy g'arb kapitali uchun ochib berdi, bu esa "Liberal davr" (1870–1900) deb nomlangan yangi ekspluatatsiya bosqichini boshlab berdi³.

² Fasseur C. The Politics of Colonial Exploitation: Java, the Dutch, and the Cultivation System. – Ithaca: Cornell University Press, 1992. – P. 51

³ Elson R.E. Village Java under the Cultivation System, 1830–1870. – Sydney: Allen & Unwin, 1994. – P. 83

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Mintaqadagi g'arb mustamlakachiligining ikkinchi o'ziga xos xususiyati — bu kuchli geosiyosiy raqobat fonida harbiy-diplomatik ekspansiyaning kuchayishi va chegaralarning sun'iy ravishda belgilanishi bo'ldi. Britaniya imperiyasi Hindistondagi o'z mavqeyini himoya qilish va Xitoy bilan savdo yo'llarini nazorat qilish maqsadida Malay yarim oroli va Birmaga strategik hujumlar uyushtirdi. 1819-yil 6-fevralda ser Stamford Rafflz (Sir Stamford Raffles) Johor sultonligi bilan shartnoma imzolab, Singapur portiga asos soldi, bu keyinchalik mintaqadagi eng yirik Britaniya savdo va harbiy bazasiga aylandi.

Britaniya o'z ta'sirini kengaytirish maqsadida Malay sultonliklari bilan 1874-yil 20-yanvarda "Pankor shartnomasi"ni (Pangkor Treaty) imzoladi. Perak sultoni Abdulla va Britaniya gubernatori ser Endryu Klark (Sir Andrew Clarke) o'rtasidagi ushbu bitim orqali Malayziyada "Rezidentlik tizimi" (Resident System) joriy etildi. Bu tizimga ko'ra, malay sultonlari taxtda qolsa-da, islom dini va mahalliy urf-odatlardan tashqari barcha siyosiy, ma'muriy va moliyaviy masalalarda Britaniya rezidentining maslahatlariga qat'iy amal qilishga majbur edilar⁴. Birinchi rezident Jeyms Uiler Vudford Birch (James W.W. Birch) mahalliy an'analarni tushunmaganligi va qulchilikni keskin taqiqlashga uringanligi sababli 1875-yil noyabrda malay zodagonlari tomonidan o'ldirildi, bu esa Britaniyaning mintaqaga qo'shimcha harbiy kuch kiritishiga sabab bo'ldi.

Shimolda esa Britaniya Konbaung sulolasi boshqaruvidagi Birma qirolligini uchta qonli urush (1824–1826, 1852 va 1885-yillar) orqali butunlay yo'q qildi. 1852-yilda general-gubernator Lord Dalxauzi (Lord Dalhousie) Ikkinchi ingliz-birma urushi natijasida Quyi Birmani egallagan bo'lsa, 1885-yil noyabrda general Garri Prendergast (Harry Prendergast) boshchiligidagi qo'shinlar Uchinchi ingliz-birma urushida poytaxt Mandalayni bosib oldi. So'nggi Birma qirol Tibav (Thibaw) asir olinib, Hindistonning

⁴ Ricklefs M.C. A History of Modern Indonesia since c. 1200. – London: Palgrave Macmillan, 2001. – P. 22

“KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN’IY INTELLEKT”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ratnagiri shahriga surgun qilindi va 1886-yil 1-janvarda Birma rasman Britaniya Hindistonining provinsiyasiga aylantirildi. Britaniyaliklar Irravadi daryosi deltasida guruch yetishtirishni keskin oshirib (1852-yildagi 600 ming akrdan 1920-yilga kelib 5,5 million akrga yetkazildi), mamlakat iqtisodiyotini batamom bir tomonlama yo‘nalishga burib qo‘ydilar⁵.

G‘arbiy imperiyalarning raqobati jarayonida Fransiya ham faol ishtirok etib, Fransiya Hindixitoyini (Indochina) barpo etdi. Fransuz ekspansiyasi 1858-yil sentabrda Napoleon III buyrug‘iga binoan admiral Sharl Rigo de Jenuyli (Charles Rigault de Genouilly) boshchiligidagi fransuz-ispn eskadrasining Danang portiga hujumi bilan boshlandi. 1862-yil 5-iyunda imzolangan Saygon shartnomasiga ko‘ra, Vyetnam imperatori T_y_d_k (Tự Đức) Kochinxinning uchta provinsiyasini Fransiya berishga majbur bo‘ldi.

Keyinchalik, 1883-1884-yillarda imzolangan Garmand va Patenotr shartnomalari orqali Vyetnamning qolgan qismi — Tonkin va Annam ham Fransiya protektoratiga aylantirildi. 1887-yil 17-oktabrda Fransiya rasman Hindixitoy Ittifoqini (L'Union Indochinoise) tuzdi, uning tarkibiga keyinchalik Kambodja va Laos (1893-yilgi fransuz-siam urushidan keyin) ham qo‘shildi. Fransiyaning ushbu mustamlakasida markazlashtirilgan byurokratik boshqaruvni o‘rnatgan shaxs 1897–1902-yillarda general-gubernator bo‘lib xizmat qilgan Pol Dumer (Paul Doumer) bo‘ldi⁶.

Dumer infratuzilmani rivojlantirish (masalan, Xanoydan Saygongacha bo‘lgan Trans-Hindixitoy temir yo‘li qurilishi) uchun ulkan soliq islohotlarini o‘tkazdi va tuz, afyun hamda guruch arog‘i ishlab chiqarish ustidan qat’iy davlat monopoliyasini joriy qildi. 1900-yilga kelib, faqatgina ushbu uchta monopoliyadan tushgan mablag‘ fransuz mustamlakachilik budjetining 70 foizdan ortig‘ini tashkil etdi. Dumer, shuningdek,

⁵ Furnivall J.S. Netherlands India: A Study of Plural Economy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1944. – P. 34

⁶ Taylor J.G. Indonesia: Peoples and Histories. – New Haven: Yale University Press, 2003. – P. 67

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

mahalliy madaniyatni yo'qotish va fransuzlashtirish siyosatini olib bordi, bu esa an'anaviy vyetnam mandarinlari (shaxslari) va ziyolilarining keskin qarshiligiga sabab bo'ldi⁷.

Fransuz iqtisodiy siyosatining yana bir og'ir oqibati xususiy plantatsiyalar tizimining yaratilishi bo'ldi. "Michelin" kabi yirik fransuz korporatsiyalari Kochinxin va Kambodjada ulkan kauchuk (rezina) plantatsiyalarini tashkil qilib, u yerda mahalliy aholini shartnomaviy qullik — "kuli" (coolie) tizimi asosida ishlatdi. Ushbu plantatsiyalardagi antisanitariya, og'ir jismoniy mehnat va bezgak kasalligi tufayli ishchilar orasida o'lim darajasi ba'zi yillarda 25-30 foizgacha yetdi, bu esa XX asr boshlarida Fan Boy Tyu (Phan Bội Châu) va keyinchalik Xo Shi Min (Hồ Chí Minh) kabi milliy-ozodlik harakati yetakchilarining maydonga chiqishiga ijtimoiy zamin hozirladi.

Mustamlakachilik tizimining yana bir o'ziga xos xususiyati — bu mintaqadagi demografik va etnik muvozanatning tubdan o'zgartirilishi bo'ldi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Britaniya Malayziyasida qalay konlari va kauchuk plantatsiyalarida ishchi kuchi yetishmasligi muammosini hal qilish uchun Britaniya hukumati Xitoy va Janubiy Hindistondan ommaviy ravishda muhojirlarni olib kelish siyosatini yuritdi. Xitoylik ishchilar asosan Perak va Selangor provinsiyalaridagi Larut qalay konlariga jalb qilingan bo'lsa, hindistonlik (asosan tamil) ishchilar kauchuk plantatsiyalariga "kangani" (kangani tizimi — maxsus vositachilar orqali ishchi yollash) tizimi asosida olib kelindi⁸.

Raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 1800-yilda Malay yarim orolida xitoyliklar aholining juda kichik foizini tashkil etgan bo'lsa, 1931-yilgi aholini ro'yxatga olish ma'lumotlariga ko'ra, Malayziya aholisining 39,2 foizini xitoyliklar, 14,3 foizini hindlar tashkil etgan va tubjoy malaylar o'z vatanida qariyb 45 foiz

⁷ Boxer C.R. The Dutch Seaborne Empire 1600–1800. – London: Hutchinson, 1965. – P. 78

⁸ Vickers A. A History of Modern Indonesia. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – P. 42

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

ko'rsatkich bilan ozchilikka aylanib qolish xavfi ostida qolgan. Ushbu demografik siljish Britaniya imperiyasining "bo'lib tashla va hukmronlik qil" (divide and rule) siyosati bilan uyg'unlashib ketdi: xitoyliklar shahar savdosi va konchilikda, hindlar plantatsiya va temir yo'llarda, malaylar esa qishloq xo'jaligi va ma'muriy quyi tizimda qoldirildi. Bu esa jamiyatda o'zaro integratsiyalashmagan "plyuralistik jamiyat" (plural society) modelini yaratdi va Ikkinchi jahon urushidan keyingi davrda chuqur etnik va siyosiy nizolarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi⁹.

Shunga o'xshash jarayon Birmada ham sodir bo'ldi: Britaniya boshqaruvi davrida Hindistondan o'n minglab chettiyarlar (suyxo'r savdogarlar va yer egalari) va ishchilar Birmaga ko'chib keldi. 1930-yilga kelib, Quyi Birmadagi eng unumdor guruch maydonlarining qariyb 50 foizi birmalik dehqonlardan tortib olinib, hindistonlik chettiyarlar qo'liga o'tib ketgan edi, bu esa 1930–1932-yillarda Saya San boshchiligidagi dehqonlar qo'zg'olonining portlashiga va birmaliklar o'rtasida kuchli ksenofobik kayfiyatning shakllanishiga olib keldi.

Tinch okeanining narigi tomonida, Filippinda esa mutlaqo boshqacha, ammo o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan mustamlaka tizimi mavjud edi. Uch asrdan ortiq davom etgan Ispaniya hukmronligi (1565–1898) davrida Filippinda kuchli katoliklashtirish va "Enkomyenda" (Encomienda) tizimi orqali feodal ekspluatatsiya joriy etilgan edi. Biroq, 1898-yilgi ispan-amerika urushi yakunida imzolangan Parij tinchlik shartnomasiga binoan, AQSh Ispaniyaga 20 million dollar to'lab, Filippinni o'z nazoratiga oldi¹⁰.

Filippin xalqi Emilio Aginaldo (Emilio Aguinaldo) boshchiligida mustaqillik e'lon qilgan bo'lsa-da, AQSh buni tan olmadi va 1899–1902-yillardagi shafqatsiz Amerika-Filippin urushi natijasida respublika harakati bostirildi. AQShning Filippindagi

⁹ Webster A. Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. – London: I.B.Tauris, 1998. – P. 89

¹⁰ Turnbull C.M. A History of Singapore, 1819–1988. – New York: Oxford University Press, 1989. – P. 15

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

mustamlakachilik modeli g'arbiy Yevropa davlatlaridan farqli ravishda "gumanitar assimilyatsiya" (benevolent assimilation) shiori ostida olib borildi. 1900-yilda AQSh prezidenti Uilyam Mak-Kinli tomonidan yuborilgan va keyinchalik Filippinning birinchi fuqarolik gubernatori bo'lgan Uilyam Govard Taft (William Howard Taft) boshchiligidagi "Taft komissiyasi" mamlakatda keng ko'lamli ta'lim va sog'liqni saqlash islohotlarini boshladi.

Amerikaliklar "Tomasitlar" (Thomasites) deb nomlangan 500 dan ortiq ingliz tili o'qituvchilarini Filippinga olib kelib, dunyoviy ta'lim tizimini joriy etishdi va ingliz tilini rasmiy tilga aylantirishdi. Shuningdek, Taft komissiyasi Vatikandan katolik cherkoviga tegishli bo'lgan 390 ming akr unumdor yerlarni ("Friar lands") 7,2 million dollarga sotib olib, ularni qayta sotishga urindi¹¹. Ammo, bu yerlar oddiy dehqonlar qo'liga emas, balki g'arbparast mahalliy elita — "Xasienderos" (Hacienderos) va "Ilustrados" (ziyolilar) tabaqasi qo'liga o'tdi. Natijada, AQSh Filippinda o'ziga sodiq bo'lgan oligarxik siyosiy tizimni shakllantirdi va mamlakat iqtisodiyotini "Bell savdo akti" (Bell Trade Act) kabi shartnomalar orqali butunlay AQSh bozoriga qaram qilib qo'ydi.

Mintaqadagi mustamlakachilik tizimining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilganda, uning geosiyosiy tuzilmasidagi yagona mustaqil hudud — Siam qirolligi (hozirgi Tailand) fenomenini aylanib o'tib bo'lmaydi. Chakri sulolasi hukmdorlari — qirol Rama IV (Mongkut, 1851–1868) va uning o'g'li qirol Rama V (Chulalongkorn, 1868–1910) g'arb davlatlarining harbiy tajovuzidan saqlanish uchun noyob diplomatik va modernizatsiya siyosatini yuritdilar. Qirol Chulalongkorn Britaniya va Fransiya o'rtasidagi ziddiyatlardan ustalik bilan foydalanib, Sianni ikki buyuk davlat o'rtasidagi "bufer zona" (oraliq betaraf hudud) sifatida saqlab qolishga erishdi¹².

¹¹ Andaya B.W., Andaya L.Y. A History of Malaysia. – London: Palgrave Macmillan, 2001. – P. 142

¹² Alatas S.H. The Myth of the Lazy Native. – London: Frank Cass, 1977. – P. 94

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Buning evaziga Siam 1893-yilgi "Paknam voqeasi" va 1907–1909-yillardagi shartnomalar natijasida Laos va Kambodjadagi o'z yerlarining bir qismini Fransiya, Malayziya shimolidagi to'rtta sultonlikni (Kedax, Perlis, Kelantan va Terengganu) esa Britaniyaga berishga majbur bo'ldi. Biroq, Siam ichki islohotlar orqali g'arb namunasidagi vazirliklar tizimini tashkil etdi, majburiy qullikni bekor qildi (1905-yil) va temir yo'llar qurdi. Shunday bo'lsa-da, Siam iqtisodiy jihatdan baribir g'arb kapitaliga qaram edi; mamlakat tik daraxti eksporti va qalay sanoatining 90 foizdan ortig'i Britaniya kompaniyalari nazoratida qoldi, bu esa hudud rasman mustamlaka bo'lmasa-da, yarim mustamlakachilik iqtisodiy tizimi xususiyatlariga ega bo'lganligini ko'rsatadi¹³.

Xulosa qilib aytganda, XIX–XX asrlarda Janubiy-Sharqiy Osiyoda amal qilgan Yevropa mustamlakachilik tizimi o'zining iqtisodiy shafqatsizligi, siyosiy manipulyatsiyalari va uzoq muddatli salbiy oqibatlari bilan xarakterlanadi. Van den Bosxning "Kulturtizim"i, Pol Dumerning soliq monopoliyalari, Lord Dalxauzining harbiy ekspansiyalari va Taft komissiyasining siyosiy manevrlari mintaqaning tabiiy boyliklarini g'arb sanoati uchun xizmat qildirishga qaratilgan yaxlit tizimning qismlari edi.

Ushbu tizim an'anaviy jamiyatlar tuzilmasini vayron qilib, sun'iy chegaralarni va etnik jihatdan bo'lingan jamiyatlarni yaratdi. Mustamlakachilar tomonidan kiritilgan infratuzilma (temir yo'llar, portlar, telegraf) mahalliy aholi farovonligi uchun emas, balki xomashyoni metropoliyaga tezroq tashib ketish maqsadida barpo etilgan edi. Bu davr tahlili shuni ko'rsatadiki, Janubiy-Sharqiy Osiyodagi Yevropa mustamlakachilik tizimi o'ziga xos tarzda rivojlangan plyuralistik iqtisodiyot va chuqur ijtimoiy-etnik asoratlarni qoldirib, bugungi kungi mintaq davlatlarining geosiyosiy va iqtisodiy muammolarining bosh omili bo'lib qolmoqda.

¹³ Drabble J.H. Rubber in Malaya, 1876-1922. – New York: Oxford University Press, 1973. – P. 56

"KELAJAK TEKNOLOGIYALARI VA SUN'IY INTELLEKT"
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Adas M. The Burma Delta: Economic Development and Social Change on an Asian Rice Frontier, 1852–1941. – Madison: University of Wisconsin Press, 1974. – P. 88.
2. Alatas S.H. The Myth of the Lazy Native. – London: Frank Cass, 1977. – P. 94
3. Andaya B.W., Andaya L.Y. A History of Malaysia. – London: Palgrave Macmillan, 2001. – P. 142
4. Boxer C.R. The Dutch Seaborne Empire 1600–1800. – London: Hutchinson, 1965. – P. 78.
5. Brocheux P., Hémery D. Indochina: An Ambiguous Colonization, 1858–1954. – Berkeley: University of California Press, 2005. – P. 38, 165
6. Cady J.F. A History of Modern Burma. – Ithaca: Cornell University Press, 1958. – P. 72
7. Drabble J.H. Rubber in Malaya, 1876-1922. – New York: Oxford University Press, 1973. – P. 56
8. Elson R.E. Village Java under the Cultivation System, 1830–1870. – Sydney: Allen & Unwin, 1994. – P. 83
9. Fasseur C. The Politics of Colonial Exploitation: Java, the Dutch, and the Cultivation System. – Ithaca: Cornell University Press, 1992. – P. 51
10. Furnivall J.S. Netherlands India: A Study of Plural Economy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1944. – P. 34